

ЦРНОГОРСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЈЕТНОСТИ
ГЛАСНИК ОДЈЕЉЕЊА УМЈЕТНОСТИ, 26, 2008.

ЧЕРНОГОРСКАЈА АКАДЕМИЈА НАУК И ИСКУССВ
ГЛАСНИК ОДДЕЛЕНИЯ ИСКУССТВ, 26, 2008.

THE MONTENEGRIN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
GLASNIK OF THE DEPARTMENT OF ARTS, 26, 2008.

UDK 811.163.4'37
UDK 394.3

Ненад ВУКОВИЋ

СЕМАНТИКА ИГРЕ УМЕТАЊА

Још у античкој Грчкој сусрећемо многе игре чије трагове и до данас налазимо и на дурмиторским просторима. Што значи да су многе игре наслијеђене, или су аналогно настајале. Једна од старих игара сигурно је и *Уметање*.

Прије више од тридесет година записао сам, од тадашњих осамдесетогодишњака, ову игру под називом *Уметање*, иако је и тада присутнији био назив *Бацање камена с рамена*. Код старијег свијета прилично је био сачуван и назив *Турање*. Значи, сачувани су, и били у живој употреби, називи за ову игру: *Уметање*, *Турање*, *Бацање камена с рамена*. Данас је у употреби највише назив *Бацање камена с рамена*.

Према мојим записима са терена дјечаци рано, чим „приспију”, или „кад се почну опасивати снагом” (или како би Његош рекао: „Чим соколу прво перје никне.”), почињу да се *умећу*, да се *надмећу* – да показују снагу и да је развијају. (Игра је слична *Бацању кугле*.) Умећу се момци!!! Готово свакодневно и чобани на пашњацима бацају камена с рамена, поготово на „лијепу дану” и кад „спландују овце” или се „саме спландују”. Увијек је присутан дух такмичења, поготово на ваширима (и саборима) кад се сретну момци из разних (и удаљених) села. Глас ће далеко отићи о томе ко је тога дана најдаље бацио камен *изатрке* (лакши камен) с руке, или тежи (тешки) *измјеста*. То је било право такмичење, витешко уметање/надметање, а све остало (други видови бацања камена били су више видови игре, иако никад није занемариван дух такмичења). На „правим” такмичењима (највише на ваширима или неким другим свечаностима), гдје се окупљала омладина из међусобно врло удаљених села,

„уметало се смјеста и изатрке”. Учесници у такмичењу успоставе одређена *правила надметања*, одаберу погодан камен за бацање, одабере се и *тежина камена* зависно од начина бацања, одреди се и *линија* са које бацају (*линија* или тзв. *бавка*). Тежак камен, који углавном бацају искуснији и снажнији момци, *баца се срамена* (рука на којој је камен ослоњена је на раме), *баца се измјеста*, лакши камен *баца се*, најчешће, *сруке*, често и *изатрке*, или *с/доскоком* (зависно од величине камена).

Бацање срамена је најрепрезентативније и најотменије такмичење.

Онај који баца стане једном ногом на бавку (до линије) и баци камен, или залети се, застане на линији и баци камен. Ко најдаље баци обично се забиљежи гранчицом, или камичком, или се повуче линија. Настане „жестоко” *уметање*, *турање*, *добацивање (дотурање)* и *пребацивање (претурање)*, почињу и *подбацивања (потурања)*, – све док се не стабилизује најдаљи *добацај*. *Пребацује се* или *добацује*: за *прст*, *два*, *три*, *четири*, *подланицу*, *педаљ*, *стопу*, *стопу* и *по*, *корак* (и више), *укоп* (дужина ископа потребна да се чо-вјек сахрани) – „*укопао га је!*”, – најпоразније што се могло да догоди. Мјери се онако како је могуће у датом моменту.

Бацање скољена (пл.), с оба кољена ослоњена на земљу; тада се најслабије баца јер се не може да постигне замах (трзај) тијела, само онолико колико може рука. То се добро зна, али у велико се понижење доводи супарник кад се каже да ће му се *пребацити* (или *добацити*) *скољена*.

Бацање с кољена (синг.) *Баца се камен и скољена* (синг. кољена). Тада се само једним кољеном ослања на земљу, а друго је у напругнућу (припреми) као за скок, тада се лакше и снажније баца, пошто се може да постигне замах тијела.

Напомињемо и још један начин бацања камена (чобанско бацање), тзв. *Бацање шкрљке* (*шкрљка* – лагана округла камена плочица), баца се „*шкрљка*” између прстију с пуним замахом руке (*измјеста* или *изатрке*), тако се може бацити врло далеко (баца се из забаве, или „да се нешто погоди или поплаши”, „... да се овце поплаше /или наплаше/ и врате”)

Свако *уметање* прате гледаоци, уз навијање с великим заносом.

Љепота игре, занос у њој, занос гледалаца, амбијент, најбоље се види у исјечку из романа једног великог писца (Не могу да не извучем већи цитат, потпуну слику!):

„Уз цесту, чобанице с плетивом устају пред нама на ноге. (Није то, то знам, због царског фијакера и мене бега у њему, него мушко је овдје светиња!)

Пси овчарски затркују се за нама, излијећу чак и пред коње, лају: вау, вау, влау, влау, влах, влах.

Фехим мирно опуцкује канцијом, виче им у шали: „Какав влах! Није влах, него турчин!”

(Заиста, први пут ми допире у свијест: ова ономотопеја, која одиста присиљава човјека да и из пасјих уста чује ту ријеч *влах*, у свијету у којем сам се родио значи нешто до зла бога преварно и погано.)

На једној ледини уз цесту, чобани се „умећу”, бацају камена с рамена.

Зауоставих Фехима.

Како видјеше да сам се упутио к њима, збише се у гомилу.

Десетак пари очију слило се у један поглед, упрт у мене, снебивљив и уплашен: на мој присан, готово кликтав поздрав одговори само један, па и он посљедњи слог отпоздрава више прогута него изговори.

Како год покушам да с њима заподјенем разговор, све се завршава једном мртвоузицом. Док иза себе не зачух Фехимово питање:

„Чији сте ви кметови?”

„Како који”, одговори један.

„Ја и овај до мене, ми смо Асимбегови. И овај. И онај ондје. А ови други, они су Усеинбегови.”

„Бегова Филиповића, безбели?” пита даље Фехим.

„Филиповића.”

У ваздуху мећу нама као да се у тај мах нешто разби – промијени им се поглед, и глас, и читаво држање. Сад су неко и нешто, тако ми би, имају и они неког за собом. Вратила им се, видим, снага ногама на којима стоје.

„Па који надјачасте?” пита Фехим даље.

Асимбегови се осмјехнуше. Тада један, очевидно Хусеинбегов, зграби камен, понесе га на рамену, кивно се подви под њим и баци га свом снагом сујете.

Потрчаше да мјере: пребацио је Асимбеговог за читаву подланицу!

Супарник мирно узне камен, дође до биљеге, дуго га намјешта на руци, али све би узалуд: не добаци ни старо своје, побједничко мјесто.

Тад камен узех ја.

„Бег, закаснићемо”, испод гласа говори ми Фефим.

Нису то моје надметање очекивали те остадоше забленути у мене, како се гдје који затекао.

Бацих, испадох – трећи. Код свих сад, видим, скривена радост на лицу, а у мени се јави сујета.

Побједник потрча камену и, понесен нечим, пребаци и свој први добачај!

Њихова, сад очевидна, озареност и моја погођена сујета као да ми удвостручише снагу па га пребацих, нећу ни да гледам колико!

На Фехиму се смије свака длака, мој једини навијач награди ме погледом раздраганог поноса. Ово испаде битка између вјера.

Супарник тада скиде капу и опанке; добаци ме. Настаде међу нама сустизање и престизање, и пређе се на мјерење прстима. Док он, најзад, поче да заостаје, и беспомоћно заостаде за читав педаљ.

„Е, моји момци, намјери се вила на Халила”, смије се Фехим.

Сви ћуте покуњени, а мој супарник ставља капу и назува опанке, са неким мраком у очима, којег а ћу се послѣје толико пута сјетити.

Наједном се сви погледи усмјерише у једом правцу: прилази нам огромна момчина, горостас, сав од кости и жиле. За њим неколико дјечака (кад су видјели да ја одбацујем, отрчали су по њега, исприча ми касније Фехим).

Пређе преко мене мутним, као јуродивим, погледом, смаче кожун, узне камен и „укопа ме” (пребаци ме за толико колико би ми земље било потребно за гроб). Дјечаци се заборавише, из њих заори смијех и кликтање, један се, видим, од радости ваља по земљи.

Прићох горостасу, стиснух му, колико могох, руку и једва му дохватих раме, кажем:

„Халал ти вјера, момчино! Таквог мајка не рађа сваке године.”

Поћосмо, а један дјечак виче за нама:

„Стари, намјери ли се сад вила на Алила?”

Код Фехима опет оно његово: састављени бркови и брада; само што ми шапну:

„Не окрећи се!”

Ћути до фијакера. Како кренусмо, запрати нас, изазовно, њихова пјесма, која је заправо сиров мелос једног дивљега, као из земље чупаног, скупног урлика.

Фехим и даље ћути, вози, видим, намјерно полако, да не би помислили да бжежимо: само ми се са бока фијакера окрену:

„Ово ти није требало!”

Ја у сасвим друкчијем свијету него он.”

(Скендер Куленовић: *Понорница*, Изабрана дјела 5, Сарајево – Мостар – Бања Лука 1983, стр. 16 – 19).

У овом крајишком (босанском) амбијенту, кад је ријеч о *бацању камена*, готово да је идентична ситуација (слика) као на Пишчу под Дурмитором. Све је исто: поступци, ријечи, засноси, једино што на Пишчу нема етничке и вјерске мјешавине.

Велику пажњу захтијевају семантичка поља ријечи, посебно глагола и њихова врло широка лепеза у деривационом пољу.

У рјечницима сусрећемо глагол *умѐтати*, *умѐтати се*, с акцентом и значењем (између осталог) као и на Дурмитору: такмичити се (обично у бацању камена). У Речнику српскохрватскога књижевног језика, 6. том, Нови Сад 1976, наводе се и примјери из дјела писаца и као илустрацију цитирамо неке: „[Лугар] се с друговима на ливади уза стадо уметао.” Или код Ива Ћипика: „Засукаше рукаве од кошуље те се стадоше уметати каменом.” На Дурмитору је онај који баца – *бацач камена*, у другим крајевима и *умѐтач* – „такмичар у бацању камена с рамена”. „Пошто се изведе начисто који је најбољи, уметач ... узне камен, па као из шале добаца.” (Цит. Речник ..., 6. том).

Уметнути (с кратким узлазним акцентом на почетном у) и *умѐтнути* има и значење (у истом Речнику потврђујемо) – *хитнути (се)* – „уметнути се копљем”. Поред тог значења посебно је интересантно значење: бацити се на некога, „наслиједити нечије особине”, бити сличан некоме од родбине. „*уметнуо се* на оца”, исто као „*бацио се* на оца”, као и „*уметнуо се /бацио се/ сестрић* на ујака”. Увијек је онај на кога се *умеће (баца)* неко посебан, посебних особина, гласовит, јунак итд.

Уметка (посебно квалитетна) је и крава или јуница, или овца, или нека друга животиња, за мушки род *уметак*. Ово сељаци на Дурмитору посебно истичу.

Бацати (се) јавља се с низом значења. Ми се овдје ограничавамо само на нека, везана за надметање. Још код Вука Карацића сусрећемо примјер: „Кад се момци бацају камена ваља биљегу своју посвједочити.”

На овом просторима сусрећемо све оно што истиче Скок (Petar Skok: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb 1971).

Bàcati, -âm imperf. (s prefiksima iz-, na-, nad-, po-, poz-, poraz-, raz-, od-, pod-, pre-, z-, u-, uz-, za-); prema pf. *bàciti*, bacim (s prefiksima do-, iz-, na-, nad-, od-, po-, pod-, poz-, pre-, pred-, pro-, raz-, u-, uz-, za-, z-).

Скок истиче, што и ми потврђујемо, да се „у југозападним крајевима говори *ч* мјесто *ц*: *бачати*, у Црној Гори *бачити*, *бачивати*”.

Још је интересантна једна Скокова тврдња, а то је да је *бак-* „ономатопејског подријетла”, са варијантом *бах-* у *бахнути* > *банути*. Основу *бак-* објашњава *ц* и *ч* испред *и*. Основа *бак-* налази се, на примјер, и у руском, чешком, бугарском језику. Руско *ба́цать* – „звучан ударац дати”, бугарско *ба́цам*, македонско *бацам се* итд. Са значењем „звук при ударцу” имамо и у пољском језику: *bas!*, чешко и словачко *bás*, руско, украјинско, бјелоруско *ба́ц* итд.

Уз све ово треба истаћи, на крају, да је бацање камена до данас сачувано и као пријатна забава за планинаре (и туристе) на планинским заравнима.

Nenad VUKOVIĆ

THE SEMANTICS OF THE GAME *UMETANJA*

Summary

Apart from this term, other terms such as *Turanje* and *Bacanje kamena s ramena* are often used. This game is similar to the game called *Bacanje kugle*. Boys play the game *umetanje* on numerous festive occasions while almost every day shepherds in pastures played *umetanje* playing, what they called, „*bacanje kamena s ramena*”. It is a very old game, well preserved and still played. The words which are heard during the game are of special interest, and belong to the lexicon which is gradually sinking into oblivion.